

Lucas van der Deijl en Aafje de Roest

‘Ik probeer mijn moralisme te verhullen. Smerig hè?’

Een gesprek met Ester Naomi Perquin

fotograaf: Sander Vermeer.

Of we het laatste college van de cursus Actuele Poëzie aan de Universiteit Utrecht willen leiden, een groepsinterview van zo'n twintig studenten met dichteres Ester Naomi Perquin. Het verzoek komt van docent Fabian Stolk en ons antwoord een uur later: graag.

*Perquin schreef de bundels *Servetten halfstok* (2007), *Namens de ander* (2009) en *Celinspecties* (2013) en is daarnaast columniste bij *De Groene Amsterdammer*. Ze werkte van 2001 tot 2006 in een huis van bewaring om de schrijversvakschool te kunnen betalen. De cellen werden bewoond door 450 'dotten van jongens', wier verblijf jaren later beklijft in de poëzie van *Celinspecties*. De bundel werd in 2013 bekroond met de VSB Poëzieprijs. Een groot compliment, aldus de dichteres, hoewel ze de prijs liever had gekregen wanneer ze 'oud en lelijk' was, want tja: dan valt er later tenminste nog iets te halen. Niettemin vormt Perquins laatste bundel de aanleiding voor dit gesprek, dat primair door de studenten van de cursus is gevoerd. Hun vragen zijn in cursief weergegeven.*

De cycli uit *Celinspecties* beginnen vaak met de naam van een gedetineerde, zoals ‘Bart V.’, ‘Menno F.’ of David H.’ en lijken uit hun mond opgetekend. Hoe was het contact met de gedetineerden?

‘Over het algemeen is de afstand vrij groot. Ik zag die jongens vaker dan m’n eigen broers, dus je bouwt wel een relatie op, en in sommige gevallen is het zelfs lastig om niet betrokken te raken. Maar de afstand blijft er altijd. Je speelt natuurlijk altijd een rol – daar is het apenpakje dat ik droeg goed voor –, en in zekere zin doen zij dat ook. Zolang iedereen zich daaraan houdt, is de wereld overzichtelijk.’

Behoorden celinspecties ook daadwerkelijk tot je takenpakket?

‘Ja, en ik was er heel goed in zelfs. Die celinspecties hebben iets spannends. Je mag le-gaal iemands huis ondersteboven keren: hoe feestelijk is dat? En ik vond ook meestal wel dingen. Het was een soort beloningssysteem: hoe vaker je iets vond, hoe leuker het werd. Wat dat betreft zijn mensen net honden: die train je daarop, en dan gaan ze kwispelen.’

Komen de verhalen van die gedichten uit ervaringen voort, of zijn het eigen ideeën?

‘Ze zijn geblenderd, vermengd. Er zitten veel letterlijke citaten in. Dat was omdat ik de bundel pas ging publiceren toen ik van mijn ambtseed af was. Toen dacht ik: nu ga ik lekken ook, maar dan beschaafd.’

Hoe heb je die citaten dan bewaard?

‘Voor een deel – ik heb een vrij goed tekstgeheugen – heb ik die destijds gelezen in rapporten en onthouden, en voor een deel komen ze uit gesprekken waar ik wel aantekeningen van maakte. Er was een gedetineerde die tijdens een psychose veertien dagen achter elkaar aan mij heeft gevraagd: “voor wie is jouw laatste adem?”. Of een gedetineerde die een bordje had gemaakt op zijn deur: “kom heden stemmen in mijn hoofd”. Dat soort dingen onthoud je natuurlijk wel.’

Ben je bewust het gesprek met hen aangegaan om daarvan uiteindelijk een gedicht te schrijven?

‘Deze hele bundel is nooit ontstaan tijdens mijn werk. Er is geen enkele opzet geweest om daar als schrijver rond te lopen. Ik was gewoon gevangenvaarder en dat was ik ook echt, vrij fanatiek zelfs. Pas later ben ik erover gaan schrijven. Het had ook een ander effect gehad als ik bewust was gaan zoeken. Dan ga je al afstand creëren en meer van bovenaf kijken. Ik denk dat ik wat dat betreft in unieke omstandigheden was: ik heb niet de keuze gemaakt om te dichten, ik was daar niet mee bezig, maar ik had wel het materiaal na afloop.’

Is de poëzie een poging geweest om de afstand tot de gedetineerden te slechten?
‘De hele bundel is een poging geweest om de afstand zoveel mogelijk op te heffen, in allerlei opzichten. Het is een spel, maar wel een oprecht spel. Ik heb m’n best gedaan zo dichtbij mogelijk te komen, maar dat blijft natuurlijk lastig.’

Zie je jezelf achteraf als een journalist, of heb je je ervaringen slechts voor jezelf opgeschreven, om deze periode te verwerken?

‘Nee, ik heb het opgeschreven omdat het me opviel. Wat dat betreft begint schrijven al vroeg met het registreren van de dingen, maar wel selectief. Er is een element uit die tijd dat nauwelijks in de bundel is teruggekomen en dat heeft te maken met machtsmisbruik, iets wat ook in Nederland onvermijdelijk plaatsvindt. Daar ben ik deel van geweest en daar heb ik in zekere zin aan meegewerkt. Dat zou je natuurlijk nooit doen wanneer je de rol van journalist speelt. Achteraf heb ik er moeite mee en denk ik: Jezus, wat afschuwelijk dat ik daar toen om heb gelachen, om dingen die gebeurd zijn die echt niet konden, die fout en vernederend waren. Dat ik erbij heb gestaan en heb gelachen, dat toont wel aan hoezeer ik lid was van die club. Ik was natuurlijk de goeie, ik had mijn uniform aan. Ik was verheven boven alle twijfel. Totdat je terugkijkt en je realiseert wat er gebeurd is.

Want als het daar begint, en je lacht nog: wat is dan de volgende stap, en de stap dáárna? Hoe lang blijf je lachen? Ik denk heel lang. Dat is het enge. Het is griezelig, en in zo’n gesloten systeem als een gevangenis zelfs duizelingwekkend griezelig.’

Als ik de cyclus ‘Legale activiteiten’ lees, dan heb ik het gevoel dat deze gedichten juist wel over machtsmisbruik gaan. Maar jij noemt het ‘legale’ activiteiten. Is dat uit schaamte?

‘Er zit zeker een soort schaamte aan vast, maar ook een hoop begrip. Dat klinkt dubbel. Je kunt je ongelooflijk schamen voor iets wat je goed begrijpt. Ik kom uit een gezin waar niet klakkeloos geluisterd werd naar orders en waar twijfel hoger stond dan wetenschap. Dus ik had in feite geen enkel excuus voor mezelf om zover mee te gaan in het systeem. Toch was ik blijkbaar heel goed in staat en zelfs fanatiek in het uitvoeren van wat mij opgedragen werd, zonder na te denken. Het heeft een lange tijd geduurd voordat ik het begreep en ik zal niet zeggen dat ik eruit ben. De schaamte is niet minder geworden, maar het begrip wel groter.’

Over het algemeen laten de gedichten geen expliciet oordeel toe. Heb je geprobeerd om een moreel standpunt te vermijden?

‘Wat ik wilde doen is mensen rond laten lopen en zelf laten kijken. Ik schat mijn lezers hoog in. Ze lezen tenslotte poëzie, dus het zijn voortreffelijke mensen. Ik ben er altijd van uitgegaan dat mensen zelf wel kunnen beslissen of iets deugt of niet. Ik vind het ook niet interessant om die positie in te nemen, want dat is de makkelijke positie. Als je die jongens spreekt dan zie je dat die ene daad één onderdeel van hun leven is; soms heeft die maar een kwartiertje in beslag genomen. Al het leven dat daar omheen zit, is

daarmee niet ineens weg. Ik richt me eigenlijk zelden rechtstreeks tot de lezer omdat ik snel vind dat het moralistisch wordt. Ik ben hartstikke moralistisch, maar ik probeer het altijd een beetje te verhullen, smerig hè?

Natuurlijk zijn er ook misdaden waar ik helemaal niet bij wil in mijn hoofd. Maar het is wel een feit dat het kwaad enorm wordt overschat.'

Enige tijd geleden was er in België veel ophef over de nieuwe roman van Kristien Hemmerechts, waarin zij de vrouw van Marc Dutroux probeert te begrijpen. Ook ik denk dan: die hoef ik niet te lezen. Heb je misschien bepaalde figuren vanwege je oordeel toch buiten de bundel gelaten?

'Als literatuur in mijn ogen één taak heeft, dan is het wel om een wereld te ontsluiten, ook een wereld waar je niet per definitie lekker comfortabel in ligt. De dingen die ik eruit heb gelaten waren de dingen waarbij ik het gevoel kreeg dat het makkelijk scoren was. Een psychopaat die de vlechtjes van zijn slachtoffertje afsnijdt en opstuurt naar haar ouders. Dat werk. Dat is afschuwelijk, heeft een beklemmend effect en je hoeft er niks meer aan te doen. Met als gevolg dat een aantal critici opmerkt dat je te empathisch bent, of te mild, of te vrouwelijk of te zacht. Je doet het natuurlijk nooit goed, en dat is maar goed ook eigenlijk.'

Toch was er een gedicht waarbij ik tijdens het lezen dacht: dit wil ik helemaal niet lezen: 'Bart V.' De laatste regels zijn: 'Ach lieverd. Ze lachte heel even en daarna / viel ze neer alsof ze een jas was geweest / die ineens van een hangertje gleeed.' Het zijn gruwelijkheden die geësthetiseerd worden. Hoe staat u tegenover haar ouders? Denkt u aan hen als u een gedicht schrijft?

Perquin is even stil. 'Dat is een terechte vraag. Ik heb daar eigenlijk alleen maar instinctieve beslissingen over genomen. Ik heb niet gedacht aan haar nabestaanden... het is wel zo neergezet dat het pijn doet. Als ik het lees, dan denk ik: oe. Het doet pijn als dat gebeurt. Meer kan ik er niet van maken, want hun pijn is natuurlijk nooit mijn pijn.'

Wij hebben wat dat betreft een schizofrene relatie met geweld. We kunnen het journaal kijken en de ouders van dit meisje in beeld zien en denken: oh mijn god, wat vreselijk, zij hebben hun dochter verloren. En vijf minuten later zitten we middenin een cowboyfilm waarin iedereen elkaar neerschiet. Dan sta je er ook nooit bij stil wie die anonieme mannen of indianen zijn die van het paard lazeren. Dat is ook iemands man, dat is ook iemands zoon.

Daar zijn we in Nederland goed in: we maken ons zorgen om kinderen tot hun acht-tiende en vanaf dat moment zijn het gewoon kutmarokkanen of tyfusantillianen of te-ringlijers. Ik begrijp waar die neiging vandaan komt, maar het is natuurlijk *ontzettend* stom. Dat men de hele tijd zegt: "oh wat erg, dat kind zit in een probleemgezin, wordt geslagen, oh wat erg allemaal, we moeten er iets aan doen, maar oh! – het is ineens een gedetineerde geworden, we trekken onze handen ervan af." Dat is toch raar eigenlijk? En schizofreen.'

Kunnen we de persoon Ester Naomi Perquin leren kennen door middel van haar poëzie?

‘Weet je, ik ben niet echt gehecht aan mezelf. Ik zou makkelijk een ander kunnen zijn en ik stap ook zo over. Met mij is het nooit leuk discussiëren, want halverwege verander ik van standpunt. Ik heb wel een mening over dingen, maar dat is altijd een tijdelijk verblijf tussen twee plaatsen. Er is echt geen reet aan, als je met mij in debat gaat is het alsof je tegen een pudding aan schopt. Ik heb last van het feit dat ik in staat ben om veel te begrijpen van mensen en daar vrij ver in te gaan. Ik zou niet weten waarom ik dat niet zou kunnen. Pieter Steinz zei over het gedicht ‘David H.’, dat over een verkrachter gaat: halverwege het gedicht wilde ik mij losmaken want toen vond ik het pervers. Dat vond ik een van de grootste complimenten die ik gehad heb, dat is exact wat ik hoop dat er gebeurt.’

Dit zien we terug in je tweede bundel *Namens de ander* en in je debuut lijkt het openingsgedicht ook over ‘reïncarnatie’, verandering van identiteit te gaan. Is dat een rode draad in je werk?

‘Ja, het is ergerlijk, maar ik kom er altijd na afloop pas achter dat ik een thema had. Dit is echt iets waar ik niet van loskom: het verschil tussen de ik en de ander en wat mensen van elkaar onderscheidt of in elkaar doet overlopen, heeft mij altijd gefascineerd. Juist omdat ik niet vastzit. Er is een gedicht van Erik Menkveld waarin de ‘ik’ een kamer binnenkomt en dan ligt daar een hond op een kleedje, een oude boxer die hijgt. En dan schrijft hij: ‘ik had hem makkelijk kunnen zijn’. Dat heb ik dus best wel vaak, dat ‘Erik-Menkveld-ziet-een-boxer’-gevoel.’

Hoe kijk je terug op de ontwikkeling die je door je oeuvre heen hebt gemaakt als dichter?

‘In mijn eerste bundel was ik bang. Dat is natuurlijk geen literaire definitie, maar dat is wat ik denk als ik ‘m zie: wat was je bang. Bang om uit de vorm te raken, iets te maken wat niet op poëzie lijkt, om iemand te ontriefen. Wat een bange bundel was dat. Als je debuteert mag je doodsangsten uitstaan van mij, dat vind ik allemaal volkomen terecht. En in de bundel *Celinspecties* ben ik de poëtische vorm weer geleidelijk aan het loslaten. Het is voor mij een groot kantelpunt, waardoor ik nu even niet weet hoe ik verder moet – poëtisch. En überhaupt weet ik niet hoe het verder moet, maar daar zit ik hier nu niet voor...’

In je columns heb je een dichterlijke manier van schrijven. Kunnen we in de toekomst proza van je verwachten?

‘Ik ben natuurlijk in de kern echt een dichter. Proza is en blijft nog steeds klein. Ik had dolgraag romancier willen worden. Of lijvige essayist. – een lijvige essayist? – had ik ook wel gewild. Over het feit dat ik altijd korte dingetjes maak, heb ik me lang minderwaardig gevoeld. Dat ik een stukjesschrijver ben. Dat ik gedichtjes maak – ik stelde mezelf de vraag: ‘wanneer ga je nu eindelijk eens een echt boek maken?’. Ik kom er

vooral nog niet aan, en als ik het probeer dan is het echt heel, heel slecht. Ik denk dat mijn toekomstig werk richting essayistiek gaat. Als ik dat kan. Dat is nog zeer de vraag – er zijn ongelooflijk veel slechte essayisten. De kans is statistisch gezien enorm dat ik daarbij hoor.’

Houd je rekening met het publiek of met de critici, tijdens het schrijven?

‘De normen van de critici resoneren niet tijdens het schrijven hoor. Wel weet je tijdens het herschrijven al wat er over gezegd gaat worden. Dat is het probleem van de literaire kritiek in Nederland, dat ze A. elkaar allemaal kennen en B. er ook bij drinken. Ze zijn gewoon voorspelbaar.

Soms is er een oprisping, dat het opeens allemaal anders moet. Neem bijvoorbeeld Thomas Vaessens met zijn ‘kom van je torentje af en ga de straat op’. Zulke stemmen hebben invloed en het is ook goed dat dat zo is. Waar de meeste mensen nu last van hebben is dat alle dichters in Nederland elkaar aardig vinden. Het was vroeger anders, zeggen ze – ik geloof er geen reet van. Het liefst wil men dat er allerlei dichters zijn die binnen een stroming tegen elkaar strijden, maar ik ken geen enkele dichter die bezig is met een stroming waar hij inzit. Debutanten zeggen wel vaak: ‘ik sta niet in een traditie’. Dan denk ik: nu moet je niet zo raar doen; natuurlijk doe je altijd iemand na. Of je zet je ergens tegen af. Je staat in een rij, daar ontkom je niet aan. Iedereen wil het liefst het wiel uitvinden, maar dat moet je helemaal niet ambiëren.’

Je hebt in een eerder interview poëzie gedefinieerd als de meest vergeeflijke vorm van manipulatie. Wat bedoelde je daar precies mee?

‘Leuk! Best goed gezegd eigenlijk, van mezelf. Je kunt natuurlijk ook volstrekt het tegenovergestelde beweren, dat is het leuke van definities. Als je het goed weet te doen kun je met poëzie een heleboel aanrichten. Als iemand zegt: “ik kwam tot halverwege en daarna wilde ik niet verder”, dan is dat spannend want dan is er iets gebeurd. Het zijn letters op papier, maar daarmee heb je iets gedaan wat echt een fysieke reactie teweegbrengt. Dat vind ik opmerkelijk. Het is eigen aan literatuur en poëzie kan nog extra krachtig zijn omdat het een ingedikte vorm is. Een goed gedicht kun je ver uitklappen, tot een voetbalveld groot. Zo’n klein dingetje. Onbreekbaar. Zo sterk. Dat vind ik wonderlijk. Er zijn meer redenen om te gaan schrijven maar manipuleren is natuurlijk een goede; wat is er nu lekkerder dan dat? Of je dat nu met de werkelijkheid doet of het op je lezers gemunt hebt... En of het vergeeflijk is? Als het goed is, is het per definitie vergeeflijk.’

Zie je die manipulatie als een vorm van engagement?

‘In landen als Zuid-Afrika en Roemenië zijn dichters per definitie geëngageerd bezig en dat is in Nederland niet het geval. In Nederland associeert men engagement altijd met politiek. Ik zie dichters die zich druk maken over een bepaald onderwerp en zich daaraan verbinden. Menno Wigman bijvoorbeeld, schrijft, vind ik, heel toegankelijk werk, ook over de tijd waarin we leven. Over internet, porno, Febo, neonlicht, et cete-

ra. Het staat niet ver van de wereld. Tegelijkertijd is het ook een echte dichter die lettergreepjes zit te tellen. Die twee dingen kunnen blijkbaar prima samengaan. In andere landen zoals Nederland is engagement vaker politiekgeladen, maar bedenk wel: het blijft poëzie. Het is geen krantenartikel of foto met de boodschap: “weten jullie wel wat er gaande is in jullie land?”

Dat is ook wel de luxe van Nederland, dat poëzie die kracht niet meer hoeft te hebben.

‘Inderdaad, en daar heeft iemand als Ramsey Nasr last van, lijkt mij. Mensen zeggen tegen hem: wat zit jij nu eigenlijk te doen, waar zit je nou eigenlijk tegen te protesteren? Je woont in Nederland, je hebt een centrale verwarming, een rijtjeshuis, 2.2 kinderen en een golden retriever... Wat wil je nog meer? Toch is het ingewikkeld. In zijn poëzie is engagement niet een truc, hij kan er niet omheen als schrijver. Die urgentie zit er voor mij ook in, maar in Nederland blijft dat lastig. We willen het wel, maar we willen het theoretisch – niet in de praktijk.’